

Urkom Aleksander, főszerk. (2023): Magyar–szerb szótár. Akadémiai Kiadó, Budapest. www.szotar.net

Az Akadémiai Kiadó Szótárműhelye és az ELTE Szótári Munkacsoportja együttműködésének eredményeként Urkom Aleksander főszerkesztésével 2023-ban magyar–szerb online szótár látott napvilágot. A 67 700 szócikket tartalmazó munka a Kiadó 2014-es magyar–német szótárának jelentősen kibővített adatbázisát vette alapul.

A magyar–szerb szótárak gazdag történetében a kezdetektől fontos szerepet kapott a vajdasági kétnyelvű népességnek – szerbeknek és magyaroknak egyaránt – a folyamatos kétnyelvű nyelvhasználathoz kapcsolódó igénye. A szótár lehetséges felhasználói között tarthatjuk számon a közel 190 ezres szerbiai magyarság, ugyanakkor a magyarországi szerbség azon részét, amelyik a mindennapokban használja a szerb nyelvet, rendszeresen vagy alkalmasszerűen szüksége van az aktív szótárából hiányzó szerb lexémák elérésére, esetleg egy-egy adott szó meghatározott esetragos változatára. Továbbá a szótárt haszonnal forgathatók között lehetnek azok a magyarok vagy magyarul is tudók, akik érdeklődnek a szerb nyelv iránt, vagy szerbül tanulnak. Mindehhez hozzájárul az a 38 000 példamondat, kollokáció és proverbium is, amely része az online szótárnak, a nyelvtanulásnak pedig hasznos eleme.

Ha visszatekintünk a magyar–szerb(horvát) szótárak kulturális és politikai-gazdasági kontextusára, akkor megfigyelhetjük, hogy mindezidáig magyarországi kezdeményezések és források álltak a kiadványok háttérében, a szerzők pedig kevés kivétellel a mai Szerbia területéről valók voltak. A magyar–szerb és szerb–magyar szótárak a vajdasági, illetve szerbiai vagy korábban jugoszláviai felhasználók számára mindig hiányterméknek számítottak. A múlt század második felében, a 90-es éveket megelőzően többnyire magyar–szerbhorvát szótárakról beszélhettünk, kiemelkedő szerepük a két nyelv képviselőinek igényeihez kötődtek, illetve a nyelvtanulás alapvető eszközei voltak.

Az első jelentős magyar–szerb (1889), majd szerb–magyar (1894) szótár Blagoje Brančić és Đorđe Dera újvidéki főgimnáziumi tanárok közös munkája, amely Újvidéken készült el a magyar Vallás- és Közoktatási Minisztérium támogatásával. A szótárra rányomta bélyegét a regionalitás, ugyanis jelentős mennyiségben tartalmaz a korabeli bácskai szerb nyelvjárásban használatos, magyarból átvett szavakat, olyanokat, amelyek Vuk Karadžić szótárában nincsenek meg. Ilyen szavak például a *katona* 'katona, sereg' 'sereg', *rondav* 'rongyos' szavak, illetve a *fartokati*, *fartoknuti* (se) 'befordít, befordul (ló)' kifejezés, és sorolhatnánk még jónéhányat (Csorba, 2015, p. 41). Ezeknek a szavaknak nagy részét ma már hiába is keresnénk a szerb nyelvben.

1968-ban jelent meg Palich Emil magyar–szerbhorvát kéziszótára (1968), amely 45 000 címszót, és akárcsak a most megjelent szótár, 38 000 szókapcsolatot tartalmaz. Ez volt az a szótár – szerbhorvát–magyar párával együtt –, amely a magyarul vagy szerbül tanulni vágyók, illetve a magyar–szerb kétnyelvűek, például a vajdasági magyarok számára évtizedeken keresztül biztosította a szerb nyelven történő kommunikációban megjelenő egyéni érdeklődések kielégítését és hiányosságok pótlását. Palich Emil Újvidéken született, tanulmányait pedig Budapesten végezte. Feleségével, a gyomai születésű Szántó Olgával, akit rendkívül jelentős szemorvosként tartanak számon Szerbiában és Magyarországon egyaránt, közel 30 éven át éltek Belgrádban és Újvidéken, majd a 40-es évek végén Budapestre költöztek, ezután készül el együttes munkájuként a két szótár. Palich már 1958-ban Hadrovics László magyar–szerbhorvát kieszótárának készítésekor szerkesztőként részt vett a szótárkészítés munkálataiban.

Hosszú éveken át vártak az érdeklődők egy magyar–szerb szótárra, hiszen az utolsó használat forgatható, azaz Palich szótára több mint ötven éve készült. Közben 2016-ban a Forum Könyvkiadó Intézet gondozásában megjelent Mirjana Burzan és Kacziba Ágnes 34 500 címszót tartalmazó szerb–magyar szótára. A szótár 2023-tól online is elérhető csekély díj ellenében, ez a felhasználási mód pedig a szótár anyagának magyar–szerb irányú elérését is lehetővé teszi. Időközben, ugyancsak a Forum szerkesztésében, 2022-ben megindultak a magyar–szerb szótár munkálatai is Szerbiában.

Az Urkom Aleksander és szerkesztőtársai, Irena Fabić, Andrea Šuput-Marković és Viktorija Kovač által készített szótár megjelenése tehát évtizedes várakozás végére tett pontot. A szótár latin betűs, összehasonlításképpen a Brancić–Dera-féle magyar–szerb szótár cirill betűs értelmezéseket tartalmazott. A szótár jelentőségét növeli könnyű elérési módja, mobiltelefonról is működtethető, ez pedig olyan előnyökkel jár, mint például a spontán kommunikációs gondok azonnali megoldása akár Belgrádban vagy Budapesten. Figyelembe véve a szótárértékelések lehetséges szempontrendszerét (Fóris–Rihman 2007) megállapíthatjuk, hogy a szótárnak nincsenek elérhető mellékletei, így hiányolnunk kell az előszót, a rövidítések jegyzékét, továbbá a használati útmutatót. A Kiadó magyar–szlovén szótárának (Lukácsné Bajzek 2019) rövidítésjegyzéke azonban jelen szótárnál is jól használható. Bár szerkezetileg nem tartozik a szótárhoz, Urkom (2018) *A készülő magyar–szerb nagyszótár szócikkstruktúrájának elemzése* című tanulmánya jól működik használati segédletként, általa beletekinthetünk a szótár készítésének szakaszaiba, illetve a szótár felépítését illető döntések indokolását is megtaláljuk itt. A Kiadó termékismertetőjéből tudjuk, hogy a szótár 114 célnyelvi megfelelőt, 38 000 példamondatot és szókapcsolatot, illetve 245 szerb szófaji alakot tartalmaz.

A kereső, amelybe beírhatjuk a keresett szót, a képernyő központi, felső részén jelenik meg, itt egy nyílra kattintással is böngészhetünk a beírt címszót megelőző, illetve az azt követő elemek között. A szócikkek közötti navigálást a jobb oldal felső részén megjelenő, ámde nem görgethető címszólista is biztosítja, amely a megnyitott szócikkhez tartozó címszó szótári környezetét mutatja betűrendben. A címszólista láthatóvá teszi a felhasználó számára az egy-egy címszóhoz tartozó képzett szavakat, szóösszetételeket és egyéb származékokat. Ilyen módon a felhasználónak rálátása van az adott kifejezés előtt és után található 4-4 címszóra. Mindemellett a képernyő bal felső sarkában az aktuális címszó frazeológiai vonatkozásaira utaló egyéb címszavak jelennek

meg, amelyekre rákattintva olyan szerkezetekhez, idiómákhoz jutunk, amelyekben az aktuális szó is szerepel. Ezen a gördülő listán az adott címszó minden egyéb megjelenési helye megtalálható. A képernyő jobb alsó részén az aktuálisan keresett címszó szinonimáit tartalmazó címszóhalmaz található, amelyek közül bármelyikre rákattintva eljutunk egy további „hasonló kifejezéshez”. Gaál (2016, pp. 23–24) kiemeli, hogy az online szótár fontos feladata dinamikus szócikkek szolgáltatása a különféle felhasználók számára, továbbá olyan információlekérdezői lehetőségek működtetése, amelyek bármely szituációban megfelelnek a felhasználók specifikus információs szükségleteinek. Lévéen a szótár az első online szótár magyar–szerb viszonylatban, természetesen rendelkezik meghatározó többlettel a hagyományos szótárakhoz képest. Lehetősége nyílik a példamondatok, frazémák, szó szerkezetek nagyobb mértékben történő tárolására és mozgatására, így a címszavak jelentős részének értelmezésben szerepelnek példamondatok. Emellett egy-egy esetben a szerb oldalon megjelennek a szinonimák, továbbá az ekvivalensek megadásánál zárójelben a magyar hasonló jelentésű kifejezés is helyet kap. Az alábbi példa jól érzékelteti ezt a szerkezeti elrendezést:

lát¹ ts i

1. [*érzékel/tapasztal*] videti *koga/šta* <jeid. -dim, múid. -deo sam, jöid. -deću; [*észrevesz*] primetiti, primećivati *koga/šta* <jeid. -ćujem, múid. -tio sam, jöid. -tiću>

A szócikkekhez járuló nyelvtani információk közül érdemes kiemelni, hogy a szótár a főnevek esetében a célnyelvi genitívuszt és a nominatívuszt többes számú alakját tartalmazza. Az igék esetében megjelenik az ekvivalensek vonatkozásában a jelen, a jövő és a múlt idejű E/1 alak. Mindemellett a tárgyasság vonatkozásában is információval látja el a szótár a forrásnyelvi elemet, kivételek azért akadnak (ld. fut). A melléknevek esetében a címszavak egy részénél előfordul a célnyelvi középfok alakja.

A címszavak kiválasztási módjának ismeretében – a szócikkek nagy mértékben adottak voltak: magyar–német szótár szócikkein alapulnak – már feltételezhattük a szótárhasználatot megelőzően is, hogy az nemigen tartalmazhat olyan kulturális specifikumokat, amelyek külön érinthetik a magyar–szerb két nyelvű beszélőket. Hiányoznak olyan, elsősorban Vajdaságban használt, magyar kifejezések, amelyek az Osiris kiadásában megjelent helyesírási szótárba (Laczkó–Mártonfi 2006) már bekerültek, pl.: *majica*, *örökíró*. A magyar–német online szótár címszavai között ugyan megtaláljuk a *Szabadka*, *Eszék*, *Zombor* földrajzi neveket, azonban a magyar–szerb szótárban ezek nincsenek meg, pedig a kultúrtörténeti minimumhoz hozzátartozna a szerbiai helységnevek és egyéb földrajzi nevek rendszeres használatban levő magyar alakjainak szerepeltetése a szócikkek között, az említetteken kívül még például: *Palicsi-tó* (*Paličko jezero*), *Kishegyes* (*Mali Iđoš*), *Zenta* (*Senta*) stb. Ugyanakkor a magyar–német szótár (Halász–Földes–Uzonyi 2018) felvette címszavai közé a *lájkol*, *lájk*, *chat*, *chatszoba* szavakat, míg ugyanezek a magyar–szerb szótárból hiányoznak. Az *ímél* csak *e-mail* formában található meg a címszavak között, jelentéseként az ’ímejl, elektronska pošta, e-pošta’ szerb kifejezéseket tüntették fel. A *mejl* ugyanabban a jelentésben rendkívül elterjedt, talán a legelterjedtebb a szerb nyelvben. A

rendkívül gazdag célnyelvi tartalom, információkínálat mellett akadnak nem egészen pontosan értelmezett stiláris tartalmak, ilyen például a *darál* szócikk esetében a szó *hadarva, egyhangúan beszél* leírással definiált, *pejoratívként* megadott jelentéséhez a *govoriti beznačajne gluposti* 'jelentéktelen hülyeségeket beszél' ekvivalenst adja meg. Hasonló módon tévesen az *abházul* ekvivalenseként a *govori abhaski* 'beszél *abházul*' szerkezetet adja meg a szótár. Jól megfigyelhető a szótár használata során egy-egy kifejezés jelentésmezeje az egyik, illetve a másik nyelvben. Például a *sanja-renje* 'álmódosítás' három címszó esetében is megjelenik ekvivalensként: *álmódosítás, ábrándozás, andalgás*. Az online formátum előnyeként a szótár kínálatában a címszavak értelmezésében megjelenő szerb kifejezésre rákattinthatunk, ezzel a szerb szó megjelenik a keresőmezőben, illetve megjelennek azok a helyek, szócikkek, ahol az adott szó szerepel a célnyelvi tartalmakban. A szótár legnagyobb érdeme a jelentős mennyiségű példamondat és szerkezet elhelyezése, ezek egy-egy kulcsszó beírásával elérhetőek, és azonnali segítséget nyújtanak akár adott kommunikációs helyzetben.

Végezetül örömmel nyugtázzuk, hogy egy olyan kommunikációs eszközzel letünk gazdagabbak, amely amellet, hogy a szomszédos országok nyelvei, illetve pontosabban a szerb vagy a magyar nyelv iránt érdeklődők nyelvtanuláshoz kiválóan hozzájárul, a magyar–szerb és szerb–magyar kétnyelvű beszélők számára biztosítja a második nyelv ismeretének elmélyítését, továbbá támogatja a már meglevő nyelvismeret átadását, hagyományozódását. A regisztrált felhasználók számára a szótár 2028 júniusáig díjmentesen elérhető.

IRODALOM

- Burzan, M. – Kacziba, A. (2016) *Szerb–magyar szótár*. Forum Könyvkiadó Intézet.
- Csorba, B. (2015). A Brančić–Dera-féle szerb–magyar szótár hungarizmusai. *Hungarológiai Közlemények*, 16(1), 35–45.
- Fóris, Á. & Rihmer, Z. (2007). A szótárak minősítési kritériumairól. *Fordítástudomány*, 9(1), 109–113.
- Gaál, P. (2016). *Online szótárak és használók: Onlineszótár-használati kutatások, online szótárak értékelési és minősítési szempontjai*.
- Halász, E., Földes, Cs. & Uzonyi, P. (2018). Magyar–német nagyszótár. www.szotar.net (2023. 12. 06)
- Laczkó, K. & Mártonfi, A. (2006). *Helyesírás*. Osiris Kiadó.
- Litričin, V. (2013). Prilog za biografiju očnog lekara dr Olge Palić-Santo (1890-1971). *Srpski arhiv za celokupno lekarstvo*, 141(1–2), 131–136
- Lukácsné Bajzek, M. 2019, főszerk.). *Magyar–szlovén nagyszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest. www.szotar.net (2023. 12. 05.)
- Mokuter, I. (1976). Dr. Emil Palich (1890–1874). *Studia Slavica*, 22, 247–248.
- Urkom, Aleksander (2018). A készülő magyar–szerb nagyszótár szócikkstruktúrájának elemzése. *Hungarológiai Közlemények*, 19(2), 127–137.

Vukov-Raffai Éva